

УДК 376.04:159.922.7]:37.013.42

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2025.2.25>

Тетяна МАРТИНЮК

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-9288-8179

Альона САДИКІНА

старший викладач кафедри психології, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Університетська, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69011

ORCID: 0000-0002-9893-8907

Бібліографічний опис статті: Мартинюк, Т., Садикіна, А. (2025). Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами у процесі інклюзивного навчання: роль міждисциплінарної команди. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 2, 182–187, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2025.2.25>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ПРОЦЕСІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ: РОЛЬ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ КОМАНДИ

Стаття присвячена дослідженню психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання в сучасній українській школі. Зростаюча актуальність цього питання пояснюється низьким рівнем готовності педагогічних колективів, обмеженими ресурсами та недостатньою поінформованістю громадськості про основи інклюзії. Проблема розглядається як важливе соціальне завдання, що відображає процес гуманізації освіти та сприяє інтеграції учнів. У центрі уваги – необхідність міждисциплінарного підходу, який об'єднує зусилля різних фахівців для створення комфортного освітнього середовища. Обґрунтовано важливість нового педагогічного мислення, орієнтованого на індивідуальні потреби учнів і толерантну взаємодію всіх учасників процесу.

Проаналізовано ключові аспекти організації супроводу: діагностику потреб дитини, розробку індивідуальних програм розвитку, координацію роботи міждисциплінарної команди та залучення сімей. Висвітлено принципи ефективної командної взаємодії: партнерство, чітке визначення цілей, регулярний зворотний зв'язок. Окремо розглянуто перешкоди впровадження інклюзії в Україні. Практичний досвід шкіл показує, що успіх залежить від методичного забезпечення, професійної підготовки команди та розподілу обов'язків.

У висновках підкреслено необхідність системного вдосконалення інклюзивної освіти через розробку методичних рекомендацій, підвищення кваліфікації фахівців і залучення місцевих громад. Такий підхід сприяє соціалізації учнів з особливими потребами та формуванню інклюзивного суспільства, де кожна дитина має умови для розвитку й самореалізації. Перспективним напрямом є дослідження впливу підготовки вчителів на успіх інклюзії. Оцінка програм підготовки вчителів, а також тренінгів для професіоналів, що працюють з такими дітьми, може допомогти покращити освітній процес.

Ключові слова: індивідуальна програма розвитку, толерантність, учасники освітнього процесу, гуманізація освіти, діагностика потреб, координація дій, українська школа.

Tetiana MARTYNIUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Special and Inclusive Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-9288-8179

Aliona SADYKINA

Senior Lecturer at the Department of Psychology, National University "Zaporizhzhia Polytechnic", Universytetska str., 64 Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

ORCID: 0000-0002-9893-8907

To cite this article: Martyniuk, T., Sadykina, A. (2025). Psykholoho-pedahohichniy suprovid ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy u protsesi inkliuzyvnoho navchannia: rol mizhdystsyplinarnoi komandy [Psychological and pedagogical support for children with special educational needs in the process of inclusive education: the role of the interdisciplinary team]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 2, 182–187, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2025.2.25>

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE PROCESS OF INCLUSIVE EDUCATION: THE ROLE OF THE INTERDISCIPLINARY TEAM

The article is dedicated to the study of psychological and pedagogical support for children with special educational needs within the framework of inclusive education in contemporary Ukrainian schools. The growing relevance of this issue is explained by the low level of preparedness among teaching staff, limited resources, and insufficient public awareness of the principles of inclusion. The issue is viewed as a significant social task that reflects the process of humanizing education and promotes the integration of students. The focus is on the necessity of an interdisciplinary approach that unites the efforts of various specialists to create a comfortable educational environment. The importance of a new pedagogical mindset, oriented toward the individual needs of students and fostering tolerant interaction among all participants in the process, is substantiated.

Key aspects of support organization are analyzed: diagnosing the child's needs, developing individual development programs, coordinating the work of an interdisciplinary team, and involving families. The principles of effective team collaboration are highlighted: partnership, clear goal-setting, and regular feedback. The article also addresses obstacles to implementing inclusion in Ukraine, such as insufficient staffing and funding, a shortage of specialists, and low public awareness. Practical experiences of schools demonstrate that success depends on methodological support, the professional training of the team, and the distribution of responsibilities.

The conclusions emphasize the need for systemic improvement of inclusive education through the development of methodological guidelines, enhancement of specialists' qualifications, and engagement of local communities. This approach facilitates the socialization of students with special needs and the formation of an inclusive society where every child has the conditions for development and self-realization. A promising direction is the study of the impact of teacher training on the success of inclusion. Evaluating teacher preparation programs, as well as training for professionals working with such children, could help improve the educational process.

Key words: individual development program, tolerance, participants in the educational process, humanization of education, needs diagnosis, coordination of efforts, Ukrainian school.

Актуальність проблеми. Проблема психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у процесі інклюзивного навчання набуває особливої значущості в умовах реформування сучасної української освіти. Зростання кількості учнів, які потребують спеціальної підтримки, та прагнення суспільства до гуманізації освітнього процесу підкреслюють необхідність створення комфортного й адаптивного навчального середовища. Інклюзивна освіта, як один із ключових напрямів модернізації, вимагає не лише формального забезпечення доступу до навчання, а й розробки ефективних механізмів супроводу, які враховують індивідуальні потреби кожної дитини. Актуальність питання посилюється недостатньою готовністю педагогічних колективів, обмеженими ресурсами та низьким рівнем поінформованості громадськості про принципи інклюзії. У цьому контексті особливого значення набуває роль міждисциплінарної

команди, яка здатна об'єднати професійні зусилля для забезпечення розвитку, соціалізації та успішного навчання учнів з ООП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження в галузі інклюзивної освіти в Україні активно розробляють підходи до психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, спираючись на міждисциплінарний підхід. О. Я. Савченко (2019) у своїх працях акцентує на необхідності нового педагогічного мислення, яке враховує індивідуальні особливості учнів і сприяє створенню комфортного навчального середовища через диференційовані методи навчання. О. Л. Кононко (2018) зосереджується на психологічних аспектах дитинства, підкреслюючи важливість урахування емоційно-вольової сфери учнів з ООП для їхньої успішної адаптації. І. Д. Бех (2018) досліджує виховний потенціал інклюзивного процесу, наголошуючи на формуванні толерантного ставлення як основи взаємодії в освітньому середовищі.

Л. М. Карамушка (2021) та Т. О. Дзюба (2020) аналізують організаційні аспекти роботи міждисциплінарних команд, вказуючи на те, що координація дій і професійний діалог між фахівцями підвищують ефективність адаптаційних стратегій. О. І. Локшина (2021) звертає увагу на системний аналіз потреб учнів, пропонуючи інтегрований підхід до планування корекційно-розвивальної роботи з урахуванням когнітивних і комунікативних особливостей. Л. О. Хоружа (2020) у своїх дослідженнях наголошує на формуванні інклюзивної культури серед педагогів, акцентуючи на необхідності регулярних консиліумів і спостережень за динамікою розвитку учнів.

Ці дослідження підкреслюють ключову роль міждисциплінарних команд, однак указують на прогалини в практичній реалізації, такі як дефіцит ресурсів і слабка взаємодія з сім'ями, що потребує подальшого вивчення.

Метою дослідження є аналіз ролі міждисциплінарної команди в організації психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в процесі інклюзивного навчання. У рамках роботи планується визначити ключові принципи ефективної взаємодії фахівців, дослідити вплив командного підходу на створення сприятливого освітнього середовища та виявити основні перешкоди, що виникають під час реалізації інклюзії в українських школах. Дослідження спрямоване на обґрунтування практичних рекомендацій для вдосконалення супроводу учнів з ООП з урахуванням сучасних реалій освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання залишається надзвичайно актуальною в контексті модернізації сучасної української школи. Вона постає перед суспільством не лише як важливе соціальне завдання, а й як показник гуманізації освіти загалом. У світлі реалізації Закону України «Про освіту» (2017) та Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020), а також відповідно до положень Державних стандартів початкової та базової середньої освіти, зростає необхідність цілісного, міждисциплінарного підходу до створення комфортного освітнього середовища для дитини з ООП. Наукові праці українських дослідників, зокрема О. Я. Сав-

ченко (2019), О. Л. Кононко (2018), І. Д. Беха (2018) та ін., обґрунтовують важливість формування нового педагогічного мислення, яке враховує індивідуальні потреби кожного учня та акцентує на розбудові толерантної взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Особливого значення в контексті інклюзії набуває залучення команди фахівців різного профілю для створення сприятливого та розвивального середовища, здатного забезпечити кожній дитині з ООП умови для успішного розвитку, навчання та соціалізації. Ідея міждисциплінарного підходу полягає в тому, що учитель, психолог, асистент учителя, логопед, медичний працівник, соціальний педагог та інші спеціалісти об'єднують зусилля для спільного пошуку найоптимальніших методів і прийомів навчання та виховання дитини. Згідно з дослідженнями Л. М. Карамушки (2021) і Т. О. Дзюби (2020), саме координація, узгодженість цілей і професійний діалог між членами команди підвищують ефективність адаптаційних стратегій для дітей з різними видами порушень.

В українському науковому дискурсі поступово утверджується розуміння, що психолого-педагогічний супровід не може бути вузьковідомчим процесом, обмеженим лише діяльністю психолога чи педагога-корекціоніста. Його суть полягає у комплексі заходів, які охоплюють організаційний, методичний і соціально-педагогічний компоненти, передбачають використання індивідуальних програм розвитку (ІПР) та диференційованих підходів до навчання. О. І. Локшина (2021) вказує на важливість системного аналізу індивідуальних потреб учня, урахування його пізнавальних можливостей, особливостей емоційно-вольової сфери та комунікативних навичок під час планування корекційно-розвивальної та педагогічної роботи.

Не менш суттєвим є те, що нормативно-правова база України, зокрема Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти (2021), передбачає функціонування команд психолого-педагогічного супроводу, які мають розробляти й реалізовувати індивідуальні програми розвитку для кожної дитини з ООП. У цьому контексті важливою стає здатність усіх фахівців до спільного аналізу труднощів учня, консолідації різних професійних підходів і вироблення єдиної стратегії подальшого навчання. Саме тому дослідження

вітчизняних психологів, як-от Л. О. Хоружої (2020), наголошують на формуванні толерантного ставлення до інклюзивного середовища з боку педагогічних колективів, необхідності регулярних консилиумів і систематичних спостережень динаміки розвитку учня.

Психолого-педагогічний супровід у процесі інклюзивного навчання базується на комплексній діагностиці потреб дитини, оцінці її знань, умінь, когнітивних і психологічних особливостей. На основі цього розробляється індивідуальна програма розвитку (ІПР) із коротко- та довгостроковими цілями, методами їх досягнення. Психолог спільно з учителем та іншими фахівцями визначає корекційні заходи, враховуючи навчальну, ігрову, комунікативну діяльність дитини та взаємодію з сім'єю (Савченко, 2019, р. 50).

Ефективність роботи міждисциплінарної команди залежить від методичного забезпечення, професійної підготовки фахівців і розподілу обов'язків. Брак чітких алгоритмів взаємодії та спеціалістів ускладнює супровід, тоді як якісна підготовка й курси підвищення кваліфікації сприяють компетентності та подоланню упереджень (Карамушка, 2021, р. 102).

Практика інклюзивних шкіл в Україні виявляє такі бар'єри: недостатнє кадрове й фінансове забезпечення, дефіцит фахівців із корекційної педагогіки, низька обізнаність громадськості (Хоружа, 2020, р. 97; Дзюба, 2020, р. 70). Проблеми координації виникають через відсутність чіткого розподілу обов'язків і регулярних зборів. Для їх вирішення потрібні єдині методичні рекомендації, моніторинг і підтримка місцевих органів влади (Порядок організації інклюзивного навчання, 2021).

Успіх супроводу залежить від злагодженої роботи команди на принципах взаємоповаги, рівноправності та комунікації. Компетентність і готовність до співпраці фахівців забезпечують розвиток педагогів, підтримку батьків і, головне, умови для розкриття потенціалу дітей з ООП, сприяючи інклюзивному суспільству.

Міждисциплінарна команда в системі інклюзивного навчання відіграє ключову роль у забезпеченні повноцінного психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами. Така команда формується з фахівців, які мають різну спеціалізацію, але спільну мету – створити оптимальні умови для розвитку,

навчання та соціалізації кожного учня. В українському контексті міждисциплінарний підхід знаходить відображення в нормативно-правових документах, які передбачають розроблення індивідуальної програми розвитку та співпрацю декількох фахівців задля комплексного задоволення потреб дитини (Про освіту, 2017; Про повну загальну середню освіту, 2020; Порядок організації інклюзивного навчання, 2021).

Робота міждисциплінарної команди базується на принципах, які допомагають організувати ефективну взаємодію та синтезувати зусилля фахівців різного профілю.

Партнерство та рівноправність. Усі фахівці, залучені до процесу, мають рівні права при ухваленні рішень щодо навчально-виховного процесу і спільно відповідають за його результат. У кожного з них є своя сфера відповідальності, але жоден не відіграє «другорядної» ролі.

Відкритість і довіра. Члени команди вільно обмінюються інформацією, звертаються з проханнями про допомогу або додаткові роз'яснення, конструктивно обговорюють проблеми й труднощі, що виникають у процесі роботи.

Чітке визначення спільних цілей. Перед початком роботи з дитиною з ООП команда формує єдине бачення її потенціалу, навчальних і виховних завдань. Таке узгодження цілей забезпечує цілісну стратегію супроводу та сприяє уникненню дублювання або суперечливих дій.

Регулярний зворотний зв'язок. Педагог, психолог, логопед і інші фахівці систематично обговорюють динаміку розвитку учня, коригують ІПР, пропонують взаємодопомогу за потреби. На таких зустрічах (консилиумах, методичних зборах) розглядаються позитивні досягнення та труднощі, аналізуються причини проблем, виробляються нові підходи до їх вирішення (Карамушка, 2021, р. 110).

Опора на сильні сторони дитини. У взаємодії з учнем важливо не лише враховувати складнощі, а й активно розвивати його сильні риси та здібності, щоб формувати впевненість у власних можливостях. Це вимагає від команди узгоджених заходів, де психологічна підтримка, корекційна робота та навчальні завдання відповідають потенціалу й інтересам учня (Бех, 2018, р. 84).

Чіткий розподіл обов'язків і прозорі способи планування уможливають швидку реакцію на потреби дитини з ООП та підвищують якість

освітнього процесу загалом. Згідно з досвідом кращих інклюзивних закладів України, саме командний підхід, орієнтований на спільні цінності й чітку систематизацію діяльності, дає змогу досягти позитивних результатів у роботі з учнями, які потребують корекційної та розвивальної підтримки (Соколовська, 2022, р. 65).

Організація психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної школи передбачає комплексний характер діяльності учасників освітнього процесу та гармонійну інтеграцію корекційних, розвивальних і навчально-виховних заходів. У межах такого підходу забезпечення успішної адаптації та соціалізації учня можливе лише за умови чіткого визначення індивідуальних потреб дитини, розроблення і реалізації узгодженої програми розвитку, використання відповідних методів психологічної підтримки та навчальних стратегій, а також активного залучення родини та соціального оточення (Карамушка, 2021, р. 47).

Початковим етапом психолого-педагогічного супроводу є всебічна й системна діагностика, метою якої виступає виявлення специфічних освітніх потреб дитини, її потенційних можливостей, особливостей когнітивного, емоційно-вольового та комунікативного розвитку. На практиці цей процес передбачає координацію зусиль практичного психолога, учителя, асистента вчителя, логопеда (за наявності відповідних порушень мовленнєвого розвитку) та інших фахівців міждисциплінарної команди, що дає змогу сформулювати комплексний погляд на стан дитини й можливості її розвитку (Кононко, 2018, р. 130).

Психологічний супровід учня з особливими освітніми потребами є ваговою складовою інклюзивного процесу, оскільки саме психологічна підтримка сприяє зниженню емоційної напруги, формуванню адекватної самооцінки та позитивного ставлення до навчання (Бех, 2018, р. 78). Залежно від характеру потреб дитини й результатів попередньої діагностики, практичний психолог обирає відповідні методи та прийоми:

Адаптивні технології, що спрямовані на розвиток або компенсацію окремих когнітивних чи емоційно-вольових функцій. Це можуть бути спеціальні інтерактивні вправи на тренування пам'яті, уваги, соціальної перцепції, корекційні

розвивальні ігри, спрямовані на комунікацію та кооперацію. Важливим залишається постійний зворотний зв'язок між психологом і педагогом, який допомагає вбудовувати адаптивні технології в навчальний процес (Хоружа, 2020, р. 35).

Консультування, що охоплює роботу як з дитиною, так і з батьками. Індивідуальні консультації з учнем, за умови його активної участі, можуть допомогти йому конструктивно виражати власні емоції, краще розуміти власні труднощі й визначати шляхи їх подолання. Паралельно психолог здійснює консультативну підтримку батьків, пояснюючи їм особливості розвитку та освітніх потреб дитини, пропонуючи рекомендації щодо співпраці зі школою та щодо виховання й супроводу поза навчальним часом.

Корекційна робота, що має на меті цілеспрямоване усунення або компенсацію виявлених порушень. Наприклад, логопедичні заняття допомагають при мовленнєвих розладах, а спеціальні тренінги соціальної компетентності – при труднощах у встановленні міжособистісних контактів. Корекційний блок має бути узгоджений з усіма учасниками команди, аби уникнути дублювання зусиль або розходжень у методичних підходах.

Не менш важливими є безпосередньо педагогічні заходи, за допомогою яких учитель і асистент вчителя можуть адаптувати зміст і форми навчання до потреб учня (Савченко, 2019, р. 69). Згідно з сучасними підходами до інклюзивної освіти, провідну роль тут відіграють три стратегії:

– *диференціація*: передбачає системне створення різноманітних завдань і використання різних методів навчання (групова робота, проєктна діяльність, практичні вправи тощо). Диференціація орієнтується на зону найближчого розвитку дитини, враховує її темп та стиль навчання, рівень сформованості основних шкільних навичок. Учні з ООП можуть отримувати додаткові підказки або мати інший рівень складності завдань порівняно з однолітками;

– *модифікація*: пов'язана зі зміною змісту чи структурування навчального матеріалу, зокрема зі спрощенням текстів, використанням візуальних опор, додатковими прикладами або схемами. Модифікація може стосуватися й зовнішнього освітнього середовища (просторова організація класу, розташування учня, доступність дидактичних матеріалів). Такий підхід дозволяє учню комфортніше орієнтува-

тися в навчальному процесі та полегшує сприймання навчальної інформації (Дзюба, 2020);

– *індивідуалізація*: спрямована на узгодження навчальних завдань із пізнавальними інтересами, здібностями та потенційними труднощами конкретного учня. Це може виявлятися в індивідуальних консультаціях, роботі з матеріалами, що безпосередньо відповідають потребам дитини, або в спеціальному коригуванні методів оцінювання. У такий спосіб забезпечується особистісно орієнтований підхід, який мотивує учня до подальшого розвитку й позитивно впливає на формування його самооцінки.

Родина дитини з ООП є невіддільною частиною освітнього процесу, а її активне залучення значною мірою визначає успішність адаптації учня. Українські дослідження (Хоружа, 2020, р. 45) переконливо свідчать, що відкритий діалог між школою та сім'єю, регулярне інформування батьків про динаміку та результати навчання, залучення їх до ухвалення рішень щодо корекційних і виховних заходів сприяють підвищенню мотивації дитини та формуванню позитивного ставлення до школи. Спільні зустрічі з батьками, проведення тренінгів або просвітницьких семінарів дають змогу пояснювати важливість дотримання вдома принципів корекційно-розвивальної роботи, забезпечувати єдність вимог і допомоги дитині.

Додатковим ресурсом може стати співпраця з громадськими організаціями й благодійними фондами, які займаються підтримкою дітей із порушеннями розвитку та їхніх сімей. Участь таких організацій може виявлятися у вигляді надання методичної чи консультативної допо-

моги, організації позакласних активностей, поширенні позитивного досвіду інклюзії в місцевій громаді, залученні додаткових матеріальних або кадрових ресурсів (наприклад, спеціального транспорту для дитини з порушеннями опорно-рухового апарату). Об'єднані зусилля родини, школи й соціального оточення сприяють формуванню інклюзивного середовища, у якому дитина з ООП отримує цілісну й послідовну підтримку та має можливість реалізувати свій особистісний і навчальний потенціал (Соколовська, 2022, р. 105).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ефективні організаційні та психолого-педагогічні аспекти супроводу дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі включають комплекс заходів: від попередньої ґрунтовної діагностики й формування індивідуальної програми розвитку – до систематичного застосування різноманітних методів психологічної підтримки, гнучких педагогічних стратегій і розширеної взаємодії з родиною та громадою. Подібний багатовекторний підхід відповідає сучасним засадам інклюзивної освіти, задекларованим у вітчизняних законодавчих актах, і забезпечує максимально сприятливі умови для розвитку, навчання та соціалізації кожної дитини з ООП у загальноосвітньому середовищі.

Перспективним напрямом є дослідження впливу підготовки вчителів на успіх інклюзії. Оцінка програм підготовки вчителів, а також тренінгів для професіоналів, що працюють з такими дітьми, може допомогти покращити освітній процес.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2018. 300 с.
2. Дзюба Т. О. Адаптація навчального матеріалу для учнів з особливими освітніми потребами. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2020. 144 с.
3. Карамушка Л. М. Психолого-організаційні детермінанти забезпечення психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 228 с.
4. Кононко О. Л. Психологія дитинства : навч. посіб. Київ : Слово, 2018. 320 с.
5. Локшина О. І. Інклюзивна освіта в Україні: стан і перспективи розвитку. Київ : Педагогічна думка, 2021. 192 с.
6. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.00.2021 р. № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (Дата звернення 16. 04. 2025).
7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
8. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 31. Ст. 226.

9. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 2019. 288 с.
10. Соколовська О. В. Впровадження інклюзивної освіти в Україні: сучасні виклики та шляхи їх подолання. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2022. № 4. С. 103–112.
11. Хоружа Л. О. Формування інклюзивної культури в учасників освітнього процесу. Київ : ІЗМН, 2020. 156 с.

REFERENCES:

1. Bekh, I.D. (2018). *Vykhovannia osobystosti [Personality development]*. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
2. Dziuba, T.O. (2020). *Adaptatsiia navchalnoho materialu dlia uchniv z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Adaptation of educational materials for students with special educational needs]*. Ternopil : Navchalna knyha. Bohdan [in Ukrainian].
3. Karamushka, L.M. (2021). *Psykhologo-orhanizatsiini determinanty zabezpechennia psykhologichnoho zdorovia personalu osvity orhanizatsii v umovakh sotsialnoi napruzhenosti [Psychological and organizational determinants of ensuring psychological well-being of staff in educational institutions under conditions of social tension]*. Kyiv – Lviv : Vydavets Viktoriia Kundelska [in Ukrainian].
4. Kononko, O.L. (2018). *Psykhologhiia dytynstva [Childhood psychology]*. Kyiv : Slovo [in Ukrainian].
5. Lokshyna, O.I. (2021). *Inklyuzyvna osvita v Ukraini: stan i perspektyvy rozvytku [Inclusive education in Ukraine: current state and development prospects]*. Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Poriadok orhanizatsii inklyuzyvnoho navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity vid 15 veresnia 2021 roku № 957 [Procedure for organizing inclusive education in general secondary education institutions: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 15 2021 № 957]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy Pro osvitu : pryiniaty 05 veresnia 2017 roku № 2145-VIII [Law of Ukraine On Education from September 5 2017, № 2145-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 38–39, st. 380 [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy Pro povnu zahalnu seredniu osvitu : pryiniaty 16 sichnia 2020 roku № 463-IX [Law of Ukraine On complete general secondary education from January 16 2020, № 463-IX]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 31, st. 226 [in Ukrainian].
9. Savchenko, O.Ya. (2019). *Dydaktyka pochatkovoї osvity [Didactics of Primary Education]*. Kyiv : Hramota [in Ukrainian].
10. Sokolovska, O.V. (2022). Vprovadzennia inklyuzyvnoi osvity v Ukraini: suchasni vyklyky ta shliakhy yikh podolannia [The implementation of inclusive education in Ukraine: current challenges and ways to overcome them]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny – Collection of Scientific Papers of Uman State Pedagogical University*, 4, 103–112 [in Ukrainian].
11. Khoruzha, L.O. (2020). *Formuvannia inklyuzyvnoi kultury v uchasnykiv osvitnoho protsesu [Formation of an inclusive culture among participants of the educational process]*. Kyiv : IZMN [in Ukrainian].